

Ірина Стрикун

РЕГІОНАЛЬНІ ОБ'ЄДНАВЧІ ПРОЦЕСИ КРАЇН БАЛТІЇ Й БІЛОРУСІ у 1919–1920 рр.

У статті авторка розглядає одну зі спроб національних політиків Білорусі та країн Балтії здобути визнання з боку світової громадськості незалежності проголошених національних республік.

Ключові слова: *Балтійський Союз, Антанта, Білорусько-Литовська держава, БНР, незалежність.*

Перша світова війна внесла свої корективи у розподіл сил на міжнародній арені. Розпад Австро-Угорської, Німецької, Османської й насамперед Російської імперій поставив перед колишніми крайніми народами запитання: «Звідки ми? Хто ми? Куди ми йдемо?». Відповіді на ці запитання політичних організацій і партій різнилися між собою, проте в одному всі вони були єдині — самовизначитись і сприяти визнанню цього факту світовою громадськістю. До підписання Ризького миру національні ідеологи різних національностей продовжували розробляти і прагнути втілити різноманітні проекти самовизначення, серед яких було й утворення Союзів держав, тобто міждержавних регіональних об'єднань.

Нині функціонування регіональних об'єднань типу Центральноєвропейської ініціативи є звичною справою. У період 1918–1921 рр., що тривав під знаком децентралізації й прагнення створення мононаціональних держав народами колишніх багатонаціональних імперій, ідея формування регіональних об'єднань, де, зазвичай, виділяється провідна держава — лідер, видається незвичним.

Досліджувана проблематика знайшла своє висвітлення у низці праць істориків як радянського, так і пострадянського часу. Загалом безпосередньо проблемі створення Балтійського Союзу в 1919–1923 рр. присвячено дослідження Х. Арум'яе, В. Сіполоса, К. Почаса. Інші ж науковці так чи інакше торкалися цього питання у своїх розвідках з політики країн Антанти у Центрально-Східній Європі та взаємовідносин між Естонією, Литвою, Латвією і Польщею у визначений період. Ознайомлення з їхніми працями

дає можливість виокремити кілька ключових питань для висвітлення цієї проблеми. Це насамперед питання мети, що переслідували прибалтійські країни у спробі створення Балтійського альянсу. Його розгляд ще у другій половині ХХ ст. дає підстави стверджувати, що історики-марксистки, як і сучасні дослідники, визнавали зрілість національних рухів прибалтійських народів у досліджуваній період.

У науковій спадщині істориків-марксистів домінує міркування, що власне «страх і ненависть до Радянської Росії й залежне становище від імперіалістів Заходу» спонукали вищезазначені країни до створення антибільшовицького фронту¹. Частково аналогічні положення містяться у працях В. Штейнберга, А. Лейта, К. Почаса² та ін. Одночасно автори, аналізуючи діяльність буржуазних урядів Естонії, Литви й Латвії, вводять до своїх праць пасаж, що єдиний фронт, спрямований проти буржуазної Росії, — це єдино можливий шлях збереження власного державного існування³. Сучасні дослідники дещо модернізували висновки попередників і вважають, що в основі інтегрування прибалтійських країн була ідея забезпечення власної незалежності⁴.

Історики радянського часу неодноразово підкреслювали у своїх працях зацікавленість країн-переможниць в існуванні Балтійського Союзу як «плацдарму агресії проти Радянської Росії»⁵. Водночас, вони фіксували, що однакості між найбільш зацікавленими у цьому регіоні Європи членами Антанти — Великобританії та Франції, не існувало. Цікавою та оригінальною є думка В. Штейнберга. Пояснюючи сприяння країнами-переможницями політиці «білої Польщі» у Східній Європі, автор зазначає, що її участь у Балтійському Союзі була необхідна для збільшення міці за рахунок «незалежних буржуазних країн Прибалтики»⁶. З міркуванням автора погоджується Б. Ачкіназі⁷. Останнє можна пояснити тим, що висновки В. Штейнберга формувалися на основі аналізу раніше не опублікованих документів із архіву англійського Міністерства закордонних справ (Foreign Office), Міністерства внутрішніх справ (Home Office), деяких матеріалів відділу рукопису бібліотеки Британського музею і листуванні діячів національної буржуазії, що згодом стали лідерами буржуазної Латвії з британським Міністерством закордонних справ.

Причинами поразки реалізації Балтійського Союзу історики називають: протиріччя Великої Британії й Франції у питанні складу альянсу і боротьба їх за вплив у Прибалтиці⁸; укладення Естонією, Литвою й Латвією мирних договорів із радянською Росією⁹, що у другій половині ХХ ст. звучало як «миролюбна політика Радянської Росії»¹⁰; відсутність єдності й навіть деякою мірою протистояння між прибалтійськими країнами¹¹.

Висвітлення питання взаємозв'язків керівництва Білоруської Народної Республіки (БНР) із буржуазною Литвою не було предметом дослідження

репрезентантів марксистської історіографії і, як наслідок, в їхніх працях є лише побіжне згадування про такі відносини¹². Традиційно білорусько-литовська співпраця розглядалась істориками-марксистами, зокрема С. Маргунським, Є. Шкляр, Н. Каменською виключно у межах Соціалістичної Радянської Республіки Литви і Білорусії¹³. Цю традицію продовжують й деякі сучасні білоруські історики¹⁴. Водночас усе більше уваги дослідниками звертається на висвітлення взаємозв'язків національних урядів Литви і Білорусі, відповідно Тариби* й Ради Народних Міністрів (РНМ). Характерно, що ці взаємовідносини науковці виводять зі спільного історичного минулого обох народів. Показовими є праці А. Смалянчука. Розкриваючи суть ідеї крайовості, автор вказує на вплив останньої на формування державницької ідеї в осередку віленського центру національного білоруського руху¹⁵. Автор наголошує й на тому, що тверда позиція литовців з «утворення мононаціональної держави» сприяла переходу білоруських діячів на незалежницькі позиції, результатом чого став акт 25 березня 1918 р. В об'єкт дослідження введено так зване «віленське питання»¹⁶, діяльність Міністерства білоруських справ (МБС) при литовському уряді¹⁷.

Значну увагу дослідники приділяють питанню ролі Вільна у становленні й розвитку білоруського національного руху за відродження. Так, дослідниця Л. Довнар у своїй статті «Роль Вільні у відродженні білоруського друку на початку ХХ століття: ідейні та персональні зв'язки» простежує формування національної самосвідомості, національної ідеї білорусів на основі аналізу періодичного друку білоруською мовою у «багатонаціональному віленському середовищі». Авторка робить висновок, що для білорусів «Вільно — це і місце відродження національного друку, який своєю чергою став унікальним феноменом не лише нобілітації білоруської мови, літератури, книги, культури, а й білоруської нації»¹⁸. Частково аналогічне міркування міститься у статті О. Тихомирова «Віленське питання» у міжнародних відносинах 1918–1920 рр.»¹⁹. Окрім того, автор простежує білорусько-литовські відносини з моменту проголошення незалежності Білоруської Народної Республіки до створення середньої Литви Жаліговським.

Уперше Велика Британія зацікавилась ідеєю об'єднання прибалтійських провінцій в єдину нейтральну державу під протекторатом «великих держав» після викладу її У. Аддісоном, колишнім директором ризької Ігуцьямської вовнопрядильної фабрики. Утворення такої держави, на думку автора проекту, вберегло б «Прибалтику від впливу Росії, «врятувало» б від

* Литовська Тариба (Lietuvos taryba — литовська рада) — вищий орган влади у Литві з 22 вересня 1917 р. до 15 травня 1920 р.

більшовиків»²⁰. Однак цьому задуму на початку 1918 р. не судилося справдитись. По-перше, на заваді стала окупація Німеччиною цих провінцій. По-друге, до середини 1918 р. країни Антанти докладали чимало зусиль для повернення Росії у стан союзних держав, що воювали, і відновлення Східного фронту. У цілому ж Антанта передусім бажала бачити Росію, очолювану «нормальною владою», тому будь-які звернення представників національних урядів Естонії й Литви* про відокремлення прибалтійських територій від Росії ігнорувалися Заходом, оскільки вважалось, що це внутрішня справа Росії.

Прибалтійські державності знову потрапили до поля зору Антанти після поразки у війні Четверного союзу і, так би мовити, навислої над Заходом «червоної загрози». 8 грудня 1918 р. англійський посол у Франції лорд Берті виступив із промовою, в якій містилася пропозиція організації незалежних буферних держав, що межували б із Німеччиною на сході, зокрема Фінляндія, Естонія, Литва, Латвія, Польща, Україна, Білорусь тощо²¹. Слід зазначити, що у таборі союзників не було єдності, на передній план вийшли амбіції: Ж. Клемансо, керуючись ідеєю реваншу щодо Німеччини, намагався добитися її розчленування й максимального військового та економічного послаблення; Д. Ллойд-Джордж не бажав установа гегемонії Франції в Європі й хотів зберегти достатньо сильну Німеччину на противагу Франції, а також як потенційного союзника у боротьбі проти радянської Росії; США, запроваджуючи у міжнародну практику свою доктрину «відкритих дверей» і «рівних можливостей», фактично висували претензії на світове лідерство.

Загалом Франція у своїй зовнішній політиці керувалася принципом безпеки, а Британія — «європейської рівноваги». Безпеку Парижа мав забезпечити «природний» кордон, створений на основі укладення воєнних союзів на північному сході з Бельгією, Люксембургом, на сході Європи з Польщею, Чехією, Югославією, Румунією та іншими країнами. Після відмови французького політикуму від ідеї реставрування Росії, першість в його планах зайняла Польща. По-перше, інтереси обох країн збігались у підходах до німецького питання. По-друге, Парижу імпонувала ідея Ю. Пілсудського щодо відродження Речіпосполитої у кордонах 1772 р. Так, Ш. Бенуа у своєму виступі в липні 1919 р. наголошував на тому, що «польські кордони гарно укладені», а «незалежна і міцна Польща безумовно повинна бути бар'єром між Росією і Центральними державами»²². Окрім

* 16 лютого 1918 р. проголошено незалежність Литовської республіки, 24 лютого 1918 р. — незалежність Естонії, і лише 18 листопада 1918 р. після поразки Німеччини — незалежність Латвії.

того, в основі політики Варшави на Сході, як власне і Франції, було питання гарантування безпеки — створення смуги незалежних національних держав (Литва, Білорусь, Україна), пов'язаних із Польщею федеративними зв'язками. Проте інтереси останньої у Балтії зіштовхувалися з інтересами Великобританії, до сфери впливу якої входили Естонія, Литва й Латвія.

Англійська політика «вирівнювання балансу сил» в основі своїй мала запобігти зближенню радянської Росії з Німеччиною. З одного боку, Лондон використовуючи «право націй на самовизначення», намагався запобігти розширенню західних і східних меж Речіпосполитої, встановленню французької гегемонії в Європі та реваншизму Німеччини. З іншого, повільне виведення німецьких військ зі східних територій, давало можливість уникнути швидкої більшовізації звільнених земель.

Балтійське море відіграло не останню роль у торгових відносинах Росії з іноземними державами. Вантажообіг Ризького, Ревельського, Віндавського та інших портів зростав значно швидше, аніж вантажообіг портів Петербурга та Одеси. На початку Першої світової війни через Балтійське море проходило до 40% усього російського експорту та імпорту. Підписаний зрештою мир з Естонією В.І. Ленін називав «вікном до Європи», зазначаючи, що цим миром «відкривається для нас можливість розпочати товарообмін з державами Заходу»²³. Утрата прибалтійських провінцій для більшовиків означала позбавлення виходу до Європи, у тогочасних умовах ще й перекриття каналу транспортування ідей світової пролетарської революції на Захід.

Балтійські провінції опинились у складній ситуації. Якнайповніше суть цієї ситуації можна передати словами із приповідки Кафки «Він»: «У нього два супротивники: один тисне на нього ззаду, від самого початку. Другий перекриває йому дорогу попереду. Він змагається з обома. Перший супротивник, зрозуміло, підтримує його у боротьбі проти другого, адже він хоче проштовхнути його вперед, і так само другий підтримує його у боротьбі проти першого, оскільки він штовхає його назад»²⁴. Описана боротьба двох виключає думку, інтереси, прагнення третього, у цьому разі Естонії, Литви, Латвії.

На засіданнях Паризької мирної конференції важливе місце належало питанню визнання держав, що перебували у процесі утворення. Прибалтійські державності не покладали великі надії на визнання їх суверенітету державами-переможницями. Естонська делегація передбачала кілька проєктів справдження свого права на самовизначення: федерація із Фінляндією; союз держав, що прилягають до Балтійського моря, і входження з міжнародною гарантією у федерацію «майбутньої» білогвардійської Росії; створення Балтійського союзу²⁵. Окрім того, міністр іноземних справ Франції Пішон, на одному із засідань конференції заявив, що «остаточне

розв'язання прибалтійської проблеми залежить від результату подій у Росії»²⁶.

Найбільш зацікавленими країнами у створенні Балтійського блоку були Естонія й Латвія. Це можна пояснити тим, що в Естонії на час Жовтневого перевороту вже існувало самоврядування — *Маараев*. Це давало привід ще більше замислюватися про наступні кроки у політичному розвитку країни. Окрім того, саме Естонія стала колискою ідеї об'єднання країн Балтійського моря — восени 1917 р. письменник Г. Суйтс висунув пропозицію створення фінсько-естонської унії²⁷. Латвія значно відставала у національному державотворенні від Естонії й Литви, а на її території найдовше перебували німецькі війська. Останнє протє сприяло зближенню з естонцями, які вбачали у німцях загрозу національному самовизначенню*, й вибору зовнішньополітичної орієнтації на Антанту. Правлячі кола обох країн висловлювали думку про доцільність створення широкого союзу від Фінляндії до Польщі. Останнє було неприйнятним для Литви. Прагнення Ю. Пілсудського відродити «Велику Польщу» сприймалося Тарибою як акт замаху на литовську державність.

На середину 1919 р. естонські інтелектуали дійшли висновку, що лише єдиним фронтом і узгодженими діями прибалтійські державності зможуть досягти визнання своєї незалежності у країн Заходу. Цікавим є той факт, що на всіх етапах державного будівництва України зазначеного періоду із пропозиціями налагодження більш тісних державних зв'язків, зокрема створення воєнного союзу, до національних українських урядів зверталися представники керівних органів БНР²⁸. Протє далі пропозицій справа не йшла, оскільки БНР, маючи на флангах ворожі Україні держави, була б для останньої фактором слабкості. Спільність дій Естонії, Литви й Латвії нівелювало загрозу ізоляції країн одна від одної й, що найважливіше у тогочасних умовах, уникнути ще однієї лінії кордону із ворожою державою. Окрім того, злагоджена робота керівництв цих державностей давала можливість їм більш впевнено й рішуче добиватися визнання своєї незалежності, поодинокі країни не представляли реальної сили, оскільки не мали інституцій для незалежного врядування.

10 вересня 1919 р. в Ризі за столом переговорів зустрілися прем'єр-міністри і міністри закордонних справ Естонії, Латвії й Литви, які розглядали можливість організації союзу прибалтійських країн, а також проект створення єдиного антирадянського фронту. У грудні на конференції у Каунасі делегацій вищезазначених країн голова латвійської наполягав на

* 12 квітня 1918 р. у Ризі прибалтійсько-німецькі барони проголосили створення «Балтійського герцогства» у персональній унії з Пруссією, очолювати який мав один із німецьких князів.

тому, що організаторами союзу мають стати Естонія, Латвія й Литва, з наступним членством у ньому Польщі²⁹. Остання була потрібна Таллінну й Ризі настільки, наскільки могла посприяти визнанню Заходом де-юре незалежності прибалтійських країн.

На зустрічі у Гельсінкі 15–22 січня 1920 р. участь у засіданнях брали вже представники від Фінляндії й Польщі, що однак не посилило позиції організаторів Балтійського союзу, а стало початком кінця практичної реалізації Балтійського союзу. Саме на цій розширеній зустрічі балтійських держав Литва з активного організатора союзу перетворилася на пасивного спостерігача.

Слід зазначити, що прибалтійські нації на відміну від інших національностей, які виборювали своє право на самовизначення прагнули не лише бути в курсі політики Лондона й Парижа щодо Центрально-Східної Європи, а й, покладаючись на власні сили, обрати оптимальний шлях для утвердження на світовій арені. З початком формування польсько-радянського фронту естонський політикум усвідомив можливість утягнення прибалтійських територій у війну, а отже затягнення протистояння із радянською Росією, що за умов відсутності юридичного визнання державами-переможницями незалежності прибалтійських країн, могло призвести до захоплення їх земель супротивником і створення радянських республік. З огляду на це вони пристали на пропозицію, висловлену 31 серпня 1919 р. урядом РСФРР, вступити у мирні переговори. Потрібно однак зазначити, що естонський уряд висунув одну з обов'язкових умов переговорів — припинення їх до того часу, поки «суміжні з нею та близько до неї розташовані держави» не нададуть відповіді на надіслані їм аналогічні пропозиції від керівництва радянської Росії³⁰. Тому при маневреності естонської зовнішньої політики, незмінною залишалася концепція злагодженої діяльності керівництв прибалтійських державностей.

9 листопада 1919 р. у Тарту відбулася конференція представників прибалтійських країн, на одному із засідань якої розглядалося питання укладення мирних договорів із більшовицькою Росією. Проте цим обговоренням і обмежились. Латвія й Литва у цей період убачали можливість підписання із РСФРР лише перемир'я, а не угоди. Зрештою 1920 року договори було укладено: 2 лютого — Тартуський мир (естонсько-радянський); 12 липня — Московський мир (литовсько-радянський); 11 серпня — Ризький мир (латвійсько-радянський). За їх умовами, державний кордон із радянською Росією було складено на користь іншої договірної сторони. Як уже зазначалось, раніше Росія була зацікавлена у відновленні транзиту через прибалтійські території з державами Заходу, проте 1920 року головним завданням було скорочення лінії фронту в польсько-радянській війні й задля цього вона була ладна поступитися частиною територій із російсько- і

білоруськомовним населенням. Окрім того, країни звільнялися від будь-яких зобов'язань перед Росією, боргів царського уряду та отримували із золотого запасу Росії дотації, зокрема Естонія на 15 млн. крб. золотом³¹. Звісно, не останню роль в укладенні договорів відіграла зміна ставлення Лондона до радянської Росії.

З кінця вересня 1919 р. Велика Британія поступово відходить від політики У. Черчилля й приймає за основу налагодження відносин із РСФРР платформу прем'єр-міністра імперії Д. Ллойд Джорджа — недоцільність ворожої політики, що веде виключно до «бурі обурення» і «зростання патріотичних почуттів» у населення³². Це зумовлювалося низкою чинників. По-перше, хоч Англія, порівняно із Францією, витримала випробування Першою світовою війною, однак ресурси Лондона не були безмежними, а воєнне втручання англійців у російські справи не давали бажаного результату. По-друге, прийняті за основу мирних переговорів 14 пунктів В. Вільсона, виключали можливість відродження Росії у дореволюційних кордонах. По-третє, без Росії неможливим було справжнє відновлення Європи, її стабілізація і процвітання.

Унікальною з точки зору інтеграції є конференція у м. Булдури, що тривала майже місяць (6 серпня — 6 вересня 1920 р.).

Програма, розроблена міністром закордонних справ Латвії З. Мейєровіцом (одним із головних ініціаторів створення союзу), містила понад 100 докладних питань. Серед основних питань, винесених на обговорення конференції, відповідно до Бюлетеня МЗС Латвії від 3 та 4 серпня 1920 р., були: оборонний союз, економічні договори від промисловості й сільського господарства до спільної банківської й монетарної систем, політична конвенція про спільні зв'язки й зовнішню політику, юридичні питання, культурні, санітарні й соціальні зв'язки³³. Прагнення держав-учасниць гарантувати власний економічний розвиток і безпеку від зовнішніх посягань втілювалося у виробленому проекті договору, укладеного 31 серпня 1920 р. Відповідно до його десяти статей держави-учасниці зобов'язувалися визнати одна одну де-юре; вирішувати територіальні питання мирним шляхом (через Лігу Націй); не допускати діяльності політичних угруповань, що проводять ворожу політику щодо будь-якої з держав-учасниць; не укладати договорів з іншими державами, що не відповідають інтересам союзу чи спрямовані проти когось із держав-учасниць; укласти спільну воєнну конвенцію; забезпечити права національних меншин; забезпечити вільний шлях від Чорного до Балтійського моря. Конвенція мала набути чинності після ратифікації кожною із держав до 15 грудня 1920 р. Проте розглядом запропонованих положень і обмежились.

Представники прибалтійських держав зустрічались неодноразово упродовж 1921–1934 рр., у результаті було створено Балтійську Антанту. Проте

і вона мала, так би мовити, «паперовий характер». Однією із причин було те, що Естонія відійшла від пакту і почала зближення із Фінляндією й Німеччиною³⁴.

Загалом на 1920 р. ідея, задля якої країни прагнули об'єднати свої зусилля, себе вичерпала. Розпочалося поетапне визнання країнами світу незалежності прибалтійських держав. Винесені ж на обговорення питання у Булдурі явно випереджали час. Новоствореним державам потрібно було самоствердитись, перед ними постали нагальні й невідкладні завдання: поширення у суспільстві державно-політичної солідарності; зміцнення національної й громадянської консолідації; розвиток національної культури тощо. Фактично, для того, щоб реалізувати за булдурським проектом Балтійський Союз, потрібно було існування національних держав із дієвими соціально-політичними інституціями і самоусвідомлення — розуміння свого «Ми».

Литовці прагнули відродження держави не в етнолінгвістичних, а етногеографічних кордонах, куди входили й землі Гродненської, Віленської та частини Мінської губерній, на них претендував і білоруський національний політикум. Згідно з актом 25 березня 1918 р. або III Установчою грамотою БНР визначалися такі її межі: «Могильовщина, білоруські частини Мінщини, Гродненщини (із Гродном, Білостоком тощо), Віленщини, Вітебщини, Смоленщини і суміжні частин сусідніх губерній, заселені білорусами»³⁵.

Висловлення претензій на включення у межі державних кордонів одних і тих самих земель одразу двома національними урядами різних країн, не викликало протесту занепокоєння і заперечень хоча б у вигляді Нот протесту, як це мало місце наприкінці 1918 р. — на початку 1919 р. щодо Польщі³⁶, жодної зі сторін. Імовірним поясненням позиції білорусів може бути те, що упорядником III Установчої грамоти був А. Луцкевич, становлення політичної особистості якого розпочалося 1905 року як крайовця. Крайова ідеологія народилась у середовищі «литвинської»* шляхти й ґрунтувалась на історичній пам'яті про приналежність білоруських і литовських земель до Великого князівства Литовського (ВКЛ). Крайовці постійно апелювали до традицій цієї держави, стверджуючи про спільну історичну долю для всіх народів колишнього Великого князівства Литовського. Вони вважали за необхідне зберегти територіальну цілісність «історичної Литви». Загалом А. Луцкевич неоднаразово повертався до цієї ідеї впродовж перебування на посаді голови уряду БНР.

* Литвинами називали громадян колишнього Великого князівства Литовського незалежно від їхнього етнічного походження і культурної приналежності.

Слід зазначити, що з 1905 р. до початку 1916 р. концепція відродження ВКЛ стимулювалась обома народами. Після ж здійсненого Німеччиною перепису населення окупованих територій, литовський політикун недвозначно заявив: «На підставі того факту, що Литва була колись незалежною державою і, потребуючи своїх прав, не має будь-якого наміру протидіяти тому, щоб народи, які мешкають у ВКЛ, особливо білоруси, самі вирішили власну долю»³⁷. З цього часу ініціаторами створення чи то Сполучних Штатів від Балтики до Чорного моря, чи то Литовсько-Білоруської держави, чи входження білоруських земель на правах автономії до складу Литовської республіки стають виключно білоруси.

Дехто з істориків-дослідників вважає, що прагнення білоруських інтелектуалів діяти спільно та у згоді з литовцями у створенні держави, обумовлювалось економічною користю для Білорусі й неготовністю білоруського народу до державної незалежності. Так, А. Сидоревич вважає, що у Білорусько-Литовській державі А. Луцкевич убачав: «інкубатор: маючи автономію спільно з литовцями, білоруси, які відстають від них у культурному та організаційному плані, накопичать економічну, і не менш важливу, культурну та організаційну міць, щоб в один чудовий день оголосити незалежність своєї країни»³⁸. Звичайно, відродження ВКЛ сприяло б швидшому розвитку й стабілізації економіки краю, проте зводити білорусько-литовські відносини виключно до пошуку взаємовигоди недоречно. Прикладом міжкурядових відносин із необхідності є білорусько-польські контакти упродовж 1919–1920 рр. У цей час білоруська національна еліта зверталася до керівництва Польщі з пропозиціями створення союзу БНР і Польської республіки.

У працях А. Луцкевича чітко простежується прогрес від дорікань Польщі в її зверхності «над народами-хліборобами»³⁹ (1912 р.), ополяченні національної інтелігенції й «винищенні свідомості людських прав, національної свідомості й права на самостійне життя» у цих народів⁴⁰ (1917 р.), «захоплення білоруської землі для польської колонізації»⁴¹ (1918 р.) до захоплення зближення і доречності такої співпраці двох народів: «У той час, як невинним ендекам сняться сни про поділ Білорусі між Польщею і Москвою, ані Начальник Держави Польської, ані Польський уряд, ані польські соціалісти і демократи й не думають про таке розв'язання справи, вважаючи, що в інтересах спокою на Сході *Білорусь має існувати — ціла і неподільна**. І оскільки це так, тоді є надія, що білорусам удасться знайти спосіб погодити інтереси свого державного будівництва з інтересами

* Так у тексті.

Польщі»⁴². Подібна модифікація поглядів білоруського діяча відсутня щодо обґрунтування доречності білорусько-литовських відносин.

Як зазначалось раніше, майбутній голова Ради Народних Міністрів БНР за своєю суттю був литвином. Він ідеалізував середньовічну історію свого краю і прагнув не формування нової, а відновлення старої федерації ВКЛ.

Несприятлива ситуація, що склалася 1918 року для існування незалежної самостійної БНР, спонукала її керівництво до нового зближення із Литовською республікою. Пропозиція уряду республіки із включення білоруської території до «Литовського Господарства» на правах автономії з використанням власної мови позитивно була зустрінута Тарибою, оскільки це означало реалізацію концепції етнографічної Литви мирним шляхом.

Результатом листопадових переговорів Віленської Білоруської Ради (ВБР), головою якої на той час був А. Луцкевич, з литовським урядом стало включення до складу Тариби 6 осіб ВБР і створення Міністерства білоруських справ (МБС) при литовському уряді в його юрисдикції* перебувала включена до Литви білоруська територія. До функцій МБС належала рекомендація кандидатів на посади керівників міських і повітових органів самоврядування, суддів, слідчих тощо. Білоруських комісарів було призначено у кілька міст Західної Білорусі. Головою МБС став Я. Варонко, який поєднував цей пост із посадою Міністра зі справ національностей при уряді А. Луцкевича⁴³.

Як зазначалося раніше, Східна політика Ю. Пілсудського порушувала інтереси литовського уряду та РНМ БНР. Надіслання литовським міністром іноземних справ А. Вольдемарасом ноти протесту Паризькій мирній конференції не мало бажаного результату. 21 квітня польські війська ввійшли до Вільна.

Начальник держави Польської, продовжуючи свою кампанію створення смуги незалежних національних держав між Росією і Польщею, пов'язаних з останньою федеративними зв'язками, розповсюдив на захоплених литовсько-білоруських землях «Відозву до мешканців колишнього князівства Литовського». Вона по-різному була сприйнята білоруським представництвом у Литві й РНМ БНР.

Литовське керівництво й МБС поставилось до неї як до омани та й поява у місті разом із польськими військами спеціальної адміністративної структури — Цивільного управління східних земель явно суперечила заявленій у відозві меті — визвольної місії польських військ і не втручання у внутрішні справи білоруського й литовського народів і надання їм права самостійно вирішувати свою долю без будь-якого насильства чи тиску з боку Польщі.

* Гродненська, південна частина Віленської (Лідський, Ашмянські, Віленські повіти) губерній та Августовський повіт Сувалковської губернії.

Окрім того, литовський уряд убачав у Польщі загрозу формуванню політичної нації-держави. Натомість Віленську відозву з піднесенням сприйняла білоруська політична еліта. Зокрема Віленська Білоруська Рада надіслала «Його милості Громадянину Пілсудському, Головнокомандуючому Польськими Військами» декларацію, в якій висловлювалася надія на його допомогу в об'єднанні всієї Білорусі й становленні незалежної держави «сусідньої та дружньої Польщі»⁴⁴. Проте білорусько-польське зближення, що передбачалось, не здобуло розвитку. Польський уряд проігнорував квітневе звернення А. Смоліча від імені РНМ, в якому містилося прохання про визнання акту самовизначення білоруського народу⁴⁵. Результатом цього стало подання 8 травня РНМ БНР ноти протесту Паризькій мирній конференції щодо окупації Віленщини і встановлення на окупованих землях польської цивільної адміністрації. Наприкінці місяця уряд БНР припинив організацію Консульства у Варшаві й відкликав А. Смоліча, який у першій декаді липня прибув до Ковна.

Відозва Ю. Пілсудського у білорусько-литовських відносинах спричинила кризу, поглиблену практицизмом і прагматизмом литовських політиків. Неможливість досягнення компромісу у визначенні міждержавного польсько-литовського кордону і втручання у цей процес Антанти, призвело до трансформування литовсько-білоруських відносин із партнерських на анексійні⁴⁶. Останнє викликало обурення, проте не здивування у керівних колах БНР. 3 травня сумніви щодо надійності партнера по листопадових конвенціях 1918 р. не залишали А. Луцкевича. Ними він ділився із членами білоруської делегації у Парижі: «Відаю про те, що від литовського уряду їздила делегація до Варшави, проте до складу делегації литовці відмовилися включити жодного білоруса, і це примушує думати, що литовці ведуть із поляками торгівлю нашою землею! З цієї причини з ними у Парижі потрібно бути досить обережними»⁴⁷. Недовірливе ставлення голови уряду БНР до литовського партнера ґрунтувалось на попередньому досвіді білорусько-литовських взаємозв'язків. А. Луцкевич чітко усвідомлював бажання литовців до формування мононаціональної держави. Окрім того, він був добре обізнаний, за висловом А. Сидоревича, з «воронківщеною»⁴⁸, тобто політикою керівництва МБС на Віленщині й Гродненщині. Голова РНМ БНР звинувачував саме МБС у відсутності на травень 1919 р. офіційного підтвердження з боку Литви автономії «білоруської Литви»⁴⁹, що, своєю чергою, створювало умови для нехтування литовською владою у майбутньому думкою РНМ БНР щодо вирішення справ, пов'язаних із цими землями. Водночас А. Луцкевич, залишаючись у душі «крайовцем», «як і завжди вважав за доцільне підтримання з нею (Литвою — І.С.) найміцніших контактів»⁵⁰. Цим можна пояснити як тривалий процес припинення білорусько-литовських взаємовідносин, так і його незавершеність. РНМ БНР,

приймаючи рішення про припинення зв'язків із Литвою, по суті обмежилась розірванням міжурядових конвенцій, підписаних в листопаді 1918 р., тобто ліквідацією МБС. У Ковні неофіційним представником уряду БНР залишався К. Єзавітов, який мав захищати білоруські інтереси в Литві й забезпечити зв'язок між «метрополією та урядом»⁵¹. Характерним було й те, що П. Кречевський, на звітах якого базувалося рішення про припинення білорусько-литовських відносин, не відкидав можливості поновлення відносин між Білоруссю і Литвою⁵².

Зрештою вони відновились у квітні 1920 р., й були ініційовані В. Ластовським*. Останній разом із братами Луцкевичами напередодні Першої світової війни пропагував ідею «територіальної неподільності земель «історичної Литви» на шпальтах «Вечерняя газета», «Kurier Krajowy», щотижневика «Наша Ніва» тощо. З ними ж 1915 року він перебував у складі Тимчасової Тариби Конфедерації ВКЛ. 1917 року входив до створеного ВБР Організаційного комітету зі скликання Білоруської Конференції у Вільні, завданням якої було білоруське культурно-національне і політико-державне самовизначення у межах Білорусько-Литовського краю. Після прийняття III Установчої грамоти його діяльність із теоретичної переходить у практичну площину: восени 1918 р., як уже зазначалось, він увійшов до складу Литовської Тариби, а наприкінці того ж року став білоруським аташе при литовському посольстві у Берліні. Тож досить закономірним виглядає звернення його погляду на Литву у пошуку альтернативного союзника, після невдачі у спробі зацікавлення країн-переможниць ідеєю існування самостійної Білорусі. Проте нестандартним є зміст прохання — визнання незалежності БНР і підтримки її на міжнародній політичній арені⁵³.

Одразу постає запитання: чому сподвижник А. Луцкевича прагне здобути з боку литовців визнання незалежності БНР, а не звертається до колись рідної обом політикам формули відродження «історичної Литви»? Відповіддю на це запитання буде те, що федералістсько-автономістська концепція не була філософією В. Ластовського. 1917 року у Вільні він заснував організацію «Сувязь незалежнасці і непадзельнасці Беларусі», що відкидала ідею федерації і виступала за повну державну незалежність і територіальну цілісність Білорусі в її етнографічних межах. Свою діяльність «Сувязь»

* Розбіжності у поглядах членів Ради БНР щодо зовнішньополітичної орієнтації республіки призвели до розколу її 12 грудня 1919 р. й утворення двох Рад БНР: Найвищої Ради БНР (Директорія) і Народної Ради БНР, з власними урядами, очолювані відповідно А. Луцкевичем і В. Ластовським. Наприкінці 1920 р. Найвища рада визнала Народну раду єдиним повноважним представником білоруського народу, що почала називатися Радою БНР.

припинила із кооптацією В. Ластовського до складу Ради БНР і прийняттям III Установчої грамоти. Тож можна сказати із впевненістю, що направлення листа-прохання до Міністерства закордонних справ Литви здійснено Ластовським виключно через необхідність.

Зміст і форма викладу пропозицій білоруської сторони у листі, що завершувався словами бажання найшвидшого початку білорусько-литовських переговорів, запевнили литовський уряд у безвиході Народної Ради та її уряду. За таких умов Литва у травні 1919 р. висунула свій варіант білорусько-литовського порозуміння, яким передбачалося на території Гродненщини, яку вона брала під свій протекторат, створення окремої білоруської державно-правової одиниці з власними державними установами та організаціями. Проте ігнорування литовським урядом вимоги В. Ластовського із гарантування виконання запропонованих литовською стороною умов⁵⁴ і результати травневих російсько-литовських переговорів дали підстави переконатись в анексійній політиці Литви щодо білоруських земель.

Санкціонований Ю. Пілсудським заколот Л. Желіговського і створення Середньої Литви сприяло відновленню білорусько-литовської співпраці. Проте ініціатором досягнення порозуміння між народами на цей раз виступили литовці⁵⁵. Текст «Декларації Делегації Білоруської Народної Республіки для переговорів з Урядом Литовської Республіки» від 30 жовтня 1920 р. є показником того, що і литовці, і білоруси прагнули порозумітись виключно через загрозу знову опинитися під владою Речіпосполитої: «Славне минуле Великого Князівства Литовського дає приклад подібний сучасному моменту: в час коли литовському і білоруському народам загрожував занепад під тиском заходу і сходу, вони, на думку діячів литовської державності, знайшли в об'єднанні своїм не лише міць боронитися, а й довести до найбільшого розквіту своє господарство»⁵⁶.

11 листопада 1920 р. між БНР і Литовською республікою укладено «договір про взаємну підтримку один одного». За його умовами: білоруські етнографічні території до скликання правочинних представницьких Установчих зборів БНР входили до складу Литовської республіки на правах національно-територіальної автономії; білоруський і литовський уряди взаємно зобов'язувалися підтримувати один одного перед урядами іноземних держав; при проведенні плебісциту між Литвою і Польщею на спірних територіях, білоруська сторона зобов'язувалась докласти всіх зусиль, щоб білоруське населення цих місцевостей голосувало на користь Литви. Водночас підкреслювалось, що проведення плебісциту стосується відносин Литви і Польщі й не розв'язує питання кордонів між Білоруссю й Литвою. Однак плебісцит не було проведено, оскільки сторони не змогли визначити території, на яких він мав відбутись.

Заявлені у назві статті роки стали періодом, коли за столом переговорів вирішувалось майбутнє світу.

Мирні договори 1919–1920 рр. стали спробою розв’язати численні проблеми, що їх спричинила війна. Із перших днів Паризької мирної конференції стало зрозуміло, що прийняті на ній рішення мало відповідатимуть, за висловом Ж.-Б. Дюрозеля, «глибинним інтересам народів і держав».

За результатами Першої світової війни «вершителями долі світу» стали країни Антанти. Перед ними постало два нагальних завдання: вирішення долі держав-учасниць Четверного союзу, особливо Німеччини, що офіційно оголошувалася «винуватцем» війни, та як будувати відносини із новою сталою на теренах колишньої імперії державою — радянською Росією. Погоджуючись із першочерговістю вирішення цих питань, держави-переможниці проте не мали єдності у тому, як саме це зробити. Доля крайніх народів колишньої Російської імперії, що заявили про своє право на самовизначення, залежала від вироблення союзниками чіткої позиції щодо більшовицької Росії та власне самих «малих народів»: «Ми ще не вирішили долі Естонії, Литви, Лівонії. Якщо ці країни підпадають під ту саму категорію, що й Польща, тоді ми повинні надати їм підтримку на тих самих умовах»⁵⁷.

У цілому «принцип націй», покладений в основу післявоєнної міжнародної політики, у діях переможців не мав універсального вигляду.

Під час першої дискусії між країнами Антанти щодо Росії на початку грудня 1918 р. Клемансо заявив: «Ми не зобов’язані визнавати одразу всі малі держави. Висловлюючись розмовною мовою, скажу: «Нехай вони спочатку дозріють, а коли це відбудеться, тоді ми їх визнаємо»⁵⁸. Зайнята переможцями позиція сприяла усвідомленню інтелектуалами «малих народів» необхідності інтеграції задля досягнення спільної мети — визнання незалежності проголошених національних республік.

Створенню дієвого Балтійського Союзу завадила низка факторів: протиріччя між країнами-організаторами з приводу складу учасників майбутнього Союзу; інертність Литви; спрямованість естонського політикуму зайняти у регіональному міждержавному об’єднанні місце країни-лідера. Останнє, за документами, не здобуло прихильності серед інших партнерів-організаторів Союзу. Так, у відповіді Міністерства іноземних справ Латвії на телеграму Народного комісаріату іноземних справ РСФРР містилася заява, що уряд Латвії не доручав естонському керівництву посередництво у питанні вступу у мирні переговори із Росією, віддаючи перевагу безпосереднім відносинам.

Ідея міцнішої білорусько-литовської співпраці циркулювала у колах західнобілоруських інтелектуалів упродовж 1905–1920 рр. Починаючи із

25 березня 1918 р. вона стала складовою зовнішньополітичної діяльності проголошеної незалежної БНР.

Зміст, форма і сподівання, що покладалися білоруським політикумом на взаємовідносини між БНР і Литовською республікою, залежали від того, хто очолював керівні органи білоруської республіки у той час.

У цілому концепція «історичної Литви» імпонувала національним діячам Литви, які розглядали ВКЛ із столицею у м. Вільні як предтечу незалежної Литовської держави в її гіпотетичних етнічних межах. За таких обставин білорусько-литовська співпраця ставала взаємовигідною для обох сторін. Однак практичної реалізації проект Литовсько-Білоруської держави не набув. До цього спричинилася відроджена Польща, діяльність якої на східному напрямку з часу наділення Регентською радою країни Ю. Пілсудського повноваженнями тимчасового Начальника держави визначалась як відродження Речіпосполитої у кордонах 1772 р.

¹ *Навицкас К.* Литва и Антанта (1918–1920 гг.). — Вильнюс, 1970. — С. 49.

² *Штейнберг В.А.* Латвия во внешнеполитическом противоборстве Советской России и держав Запада. 1917–1920 гг. — Рига, 1979. — 171 с.; *Почас К.Я.* Прибалтийские государства и Польша в антисоветских планах английского и французского империализма 1921–1929 гг. — спец. 07.00.02 — История СССР дис. док. и.н. — Рига, 1987. — 43 с.; *Лейт А.* Агрессия империалистических держав в Латвии (1917–1920 гг.) — Рига, 1952. — 124 с.

³ *Сиполос В.Я.* Тайная дипломатия. — Рига, 1966. — С. 70; *Арумяэ Х.* За кулисами «Балтийского союза» (Из истории внешней политики буржуазной Эстонии в 1920–1925 гг.) — Таллин, 1966. — С. 65.

⁴ *Айварс Странга.* Дипломатические отношения Латвии и Литвы: 1918–1940 <http://evrika.tsi.lv/index.php?name=texts&file=show&f=294>

⁵ *Лейт А.* Указ. соч. — С. 92; *Сиполос В.Я.* Указ. соч. — С. 27; *Рубцов А.Ф.* Литва в политике французского империализма 1918–1924 гг. — Издательство Томского университета, 1988. — С. 72.

⁶ *Штейнберг В.А.* Указ. соч. — С. 54.

⁷ *Ачкіназі Б.О.* Ставлення до «принципу національностей» у політичних колах Франції (1918–1919 рр.) // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. — 2000. — № 9. — С. 184.

⁸ *Почас К.Я.* Указ. соч. — С. 29.

⁹ Латвия в 1914 — начале 1920-х годов. Проблемы дипломатической и внутривосточной истории // Хрестоматия-ридер для студентов по курсу «Международные отношения в регионе Балтийского моря». — Воронеж, 2007. — С. 20; *Айварс Странга.* Отношения Латвии и Эстонии: 1918–1940 <http://evrika.tsi.lv/index.php?name=texts&file=show&f=293>

¹⁰ *Сиполос В.Я.* Тайная дипломатия. — С. 95; *Сиполос В.Я.* За кулисами иностранной интервенции в Латвии (1918–1920 гг.). — М., 1959. — С. 207; *Почас К.Я.* Указ. соч. — С. 30.

¹¹ *Сиполос В.Я.* Тайная дипломатия. — 347 с.; *Сиполос В.Я.* За кулисами... — 145 с.; *Рубцов А.Ф.* Указ. соч.; *Айварс Странга.* Отношения Латвии и Эстонии: 1918–1940 // <http://evrika.tsi.lv/index.php?name=texts&file=show&f=293>; *Айварс Странга.* Дипломатические отношения Латвии и Литвы: 1918–1940 // <http://evrika.tsi.lv/index.php?name=texts&file=show&f=294>; *Арумяэ Х.* Указ. соч. — 261 с.; *Женкайте Р.С.* Литовско-польские отношения в 1919–1939 гг. и их место в политической конstellации Северо-Восточной Европы: автореф. дис. д. и. н.: 07.00.02. — История СССР (История Литовской ССР). — Вильнюс, 1983. — 35 с.; *Рейго Розенталь.* 1918–1920 гг. Эстонская Освободительная война. // https://sites.google.com/site/oryxee/estonian_history/Vabadussoda

¹² *Грицкевич А.П.* Провал антисоветских планов литовских и белорусских буржуазных националистов в годы гражданской войны // Из истории Советской Белоруссии: доклады конференции секций Научного Совета по проблеме «История БССР». — Мн., 1969. — С. 96–107.; *Сташкевич Н.С.* Почему не состоялась БНР? Из истории политического банкротства националистической контрреволюции в Белоруссии (1918–1925 гг.) — Мн., 1985. — 126 с.; *Сташкевич Н.С.* Приговор революции: Крушение антисоветского движения в Белоруссии 1917–1925 гг. — Мн., 1985. — 304 с.; *Каменская Н.В.* Ля вытокаў зрады. — Мн., 1963. — 58 с.

¹³ *Маргунский С.П.* Создание и упрочнение Белорусской государственности (1917–1922). — Мн., 1958. — 259 с.; *Шкляр Е.Н.* Борьба трудящихся Литовско-Белорусской ССР с иностранными интервентами и внутренней контрреволюцией (1919–1920 гг.). — Мн., 1962. — 178 с.; *Каменская Н.* Белорусский народ в борьбе за Советскую власть (1919–1920 гг.) — Мн., 1963. — 263 с.

¹⁴ История Беларуси: [учеб. пособ. для учреждений, обеспечивающих получ. высшего образования]: в 2 ч. — Ч. 2. — Могилев, 2005. — 310 с.; *Круталевич В.* История Беларуси: становление национальной державности (1917–1922 гг.). — Мн., 1999. — 385 с.

¹⁵ *Смалянчук Алясь.* Беларускі нацыянальны рух і краёвая ідэя // *Bialoruskie Zezyty Historyczne (Bialystok)*=Беларускі гістарычны зборнік. — 2000. — № 14. — С. 105–114; *Смалянчук Алясь.* Польскі нацыянальны рух на Беларусі і Літве напярэдадні і ў перыяд рэвалюцыі 1905–1907 гг.: дыс. канд. гіст. навук: 07.00.02. — Мн., 1994. — 218 с.; *Смалянчук Алясь.* Беларускі нацыянальны рух: ад «культурнага накоплення» да барацьбы за дзяржаўнасць. Пачатак XIX ст. — 1918 г. // <http://autary.iig.pl/smalanchuk/artykuly/ruch/baracba.htm>; *Смалянчук Алясь.* Ліцвінства, заходнерусізм і беларуская ідэя. XIX — пачатак XX ст. // <http://autary.iig.pl/smalanchuk/artykuly/ruch/licvinstva.htm>.

¹⁶ Тыматы Снайдэр. Часткі з кнігі «Рэканструяваньне нацыяў: Польшча, Украіна, Летува, Беларусь (1569–1999гг.)» // <http://snyder.litvin.org/razdel3.htm>; *Кукса А.Н.* Белорусско-украинские дипломатические контакты (январь–декабрь 1918 г.) // БЖМПМО — 2006. — № 1 // http://evolutio.info/index.php?option=com_content&task=view&id=985&Itemid=168

¹⁷ *Багалеиша С.В.* Беларуска-літоўскія ўзаемаадносіны ў 1915–1924 гг.: дыс. канд. гіст. навук: 07.00.02. — Мн., 2006 — 113 с.

¹⁸ *Довнар Л.* Роль Вильни в возрождении белорусской печати в начале XX века: идейные и персональные связи // КНЫГОТРА. — 2009. — 52. — С. 207.

¹⁹ *Ціхаміраў А.* «Віленская пытанне» ў міжнародных адносінах 1918–1920 гг. // Белорусский журнал международного права и международных отношений 2002. — № 3 // http://evolutio.info/index.php?option=com_content&task=view&id=507&Itemid=5

- ²⁰ Штейнберг В.А. Указ. соч. — С. 31.
- ²¹ Игнатенко И.М. Октябрьская революция и самоопределение Белоруссии. — Мн., 1992. — С. 160.
- ²² Ачкаіназі Б.О. Вказ. праця. — С. 181.
- ²³ Гронский А., Рисс О. Порты Прибалтики — объект экспансии империалистов в 1918–1920 годах // Вопр. истории. — 1955. — № 7. — С. 98.
- ²⁴ Кафка Ф. Рассказы 1917–1924. Афоризмы. — М., 2001. — С. 233–234.
- ²⁵ Арумяэ Х. Указ соч. — С. 32–33.
- ²⁶ Навицкас К. Указ. соч. — С. 51.
- ²⁷ Арумяэ Х. Указ. соч. — С. 21.
- ²⁸ Архівы Беларускай Народнай Рэспублікі. Фонд № 582 Дзяржаўнага архіва Літвы («Рада Міністраў Беларускай Народнай Рэспублікі»). — Вільня–Нью-Ёрк–Меніск–Прага, 1998. — (Серия: Bibliographic Serirs / Bel.Inst.of Arts and Sciences; Nr 4). — Т. 1. — Кн. 1. — 1998. — С. 108–113, 168, 389. *Далі — Архівы БНР.*
- ²⁹ Сипалос В.Я. За кулисами... — С. 198.
- ³⁰ Документы внешней политики СССР. — М., 1958. — С. 248.
- ³¹ Там само. — С. 348.
- ³² Ллойд Джордж Д. Правда о мирных договорах: В 2. т. — Т. 1. — М., 1957. — С. 278.
- ³³ Надтока О.О. Балто-Чорноморський союз: історична ретроспектива і політична перспектива // Наукові записки. — Т. 22. — Ч. I — 2003. — С. 150.
- ³⁴ Історія Центрально-Східної Європи: Посібник для студентів історичних і гуманітарних факультетів університетів. — Львів, 2001. — С. 400.
- ³⁵ За Дзяржаўную Незалежнасць Беларусі: Выд. Беларускай Цэнтральнай рады. — Лёндан, 1960. — С. 24–25.
- ³⁶ Архівы БНР. — С. 317, 319.
- ³⁷ Мікніс Р. Літва і Беларусь: Перыпетыі дзяржаўнасці ў пачатку XX ст. // Беларусь паміж Усходам і Захадам: Праблемы міжнацыян., міжрэлігійн. і міжкультур. ўзаемадзеяння, дыялогу і сінтэзу — Мн., 1997. — Беларусіка=Albaruthenica — Кн. 6. — Ч. 2. — С. 254.
- ³⁸ Сідарэвіч А. Антон Луцкевіч: ад краёвасці да незалежнасці (1916–1918): Агляд крыніцаў // ARCHE — 2006 — 1/2. — С. 86.
- ³⁹ Там само. — С. 84.
- ⁴⁰ Там само. — С. 131.
- ⁴¹ Там само. — С. 153.
- ⁴² Там само. — С. 188–189.
- ⁴³ Архівы БНР. — С. 314.
- ⁴⁴ Сідоревіч А. Антон Луцкевіч: главы из книги // Неман. — 1990. — № 7. — С. 128.
- ⁴⁵ Архівы БНР. — С. 344.
- ⁴⁶ Архівы БНР. — С. 359–360, 377.
- ⁴⁷ Сідоревіч А. Указ. соч. — С. 125.
- ⁴⁷ Лісты Антона Луцкевіча з часу Парыжскай мірнай канферэнцыі / [прамова, камент., публік. Р. Лазько] // ARCHE — 2006. — № 10. — С. 64.
- ⁴⁸ Сідоревіч А. Указ. соч. — С. 125.

⁴⁹ Лісты Антона Луцкевіча... — С. 65.

⁵⁰ Там само. — С. 65.

⁵¹ Там само. — С. 391–392.

⁵² Там само. — С. 421.

⁵³ Архівы БНР. — Т. 1. — Кн. 2. — 1998. — С. 720.

⁵⁴ Там само. — С. 741.

⁵⁵ Архівы БНР. — Т. 1. — Кн. 2. — 1998. — С. 947.

⁵⁶ Там само.

⁵⁷ Ллойд Джордж Д. Указ. соч. — С. 325.

⁵⁸ Там само. — С. 278.

В статье автор рассматривает одну из попыток национальных политиков Беларуси и стран Балтии получить признание со стороны мировой общественности независимости провозглашенных национальных республик.

Ключевые слова: Балтийский Союз, Антанта, Беларуско-Литовское государство, БНР, независимость.

In the given article it has been examined one of the attempts of the Belarus and Baltic States' national politicians to gain the proclaimed national republics' independence recognition from the world publicity.

Key words: the Baltic Alliance (Union), the Entente, Belarus-Lithuanian State, Belarus National Republic (BNR), independence.